

Балецька Л. М.

ФОРМУВАННЯ АТРИБУЦІЇ УСПІХУ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті висвітлено психологічні особливості процесу формування атрибуції успіху студента. Рівень розвитку відповідальності розглядається як основний компонент сприйняття себе успішним. Обґрунтовано індивідуально-психологічні особливості інтернальних/екстернальних життєвих орієнтирів. Проаналізовано зв'язок відчуття власної самоцінності та рівня суб'єктивного контролю як одного з ключових особистісних утворень професійної успішної ідентичності. На основі психологічного аналізу даних доведено ефективність запропонованої програми соціально-психологічного тренінгу.

Ключові слова: атрибуція успіху, інтернальний (екстернальний) тип особистості, програма розвивального впливу, відповідальність.

В статье освещены психологические особенности процесса формирования атрибуции успеха студента. Уровень развития ответственности рассматривается как базовый компонент восприятия себя успешным. Обоснованы индивидуально-психологические особенности интернальных / экстернальных жизненных ориентиров. Проанализирована связь чувства собственной самооценности и уровня субъективного контроля, как одного из ключевых личностных образований профессиональной успешной идентичности. На основе психологического анализа данных доказана эффективность предложенной программы социально-психологического тренинга.

Ключевые слова: атрибуция успеха, интернальный (экстернальный) тип личности, программа развивающего воздействия, ответственность.

The article highlights the psychological characteristics of the formation of students' success attribution. The level of responsibility is seen as a basic component of perception oneself a successful person. Grounded individual psychological characteristics of the internal/external vital references. The author also analyzes the relationship between self-value and subjective level of control as a key in personality structure in forming the successful professional identity. On the basis of psychological analysis is proved the effectiveness of the proposed program of social and psychological training.

Keywords: attribution of success, internal (external) personality type, the developing influence program, responsibility.

Сучасне світосприйняття людей, що постійно змінюється з розвитком соціуму, породжує важливість осмислення предмета успішної діяльності на особистісному та колективному рівнях. Не є винятком і професійна сфера, де відповідальність за прийняті рішення, якість вчинених дій зростає ще більше. Смыслотворчими одиницями особистості є систематизація ціннісних пріоритетів у конкретні поведінкові конструкти.

Динамічна основа уявлення про успіх частково формується саме завдяки поетапній зміні з одного механізму прийняття обов'язку на інший. Вихід з безсвідомих стилів діяльності на усвідомлені рефлексивні стилі життя дозволяє уникнути "зависання" в психічному розвитку, де відповідальність сприймається не як обтяжливе явище, а як феномен, що приносить значне вивільнення енергії завдяки праву вибору.

Важливість вибору життєвих орієнтирів впливає на кінцеву мету досягнення. Але останні дослідження доводять, що ще важливішим є вплив вибору життєвої стратегії на сам процес життя, на його якість. Питання життєвої стратегії коротко можна охарактеризувати як індивідуальну організацію, постійну регуляцію ходу життя у співвідношенні з цінностями цієї особистості та її індивідуальною спрямованістю [1, с. 69].

Гіпотеза В. Н. Дружиніна визнає соціальний вплив на певний "варіант життя" – цілісну психологічну характеристику індивідуального буття, що визначається типом відношення до світу, – тобто фактично в дечому співзвучна із "сценаріями життя" згідно з Е. Берном (спрямованість сценарію на певну індивідуальну розв'язку та підкріплення з боку батьків). "Існують незалежні від індивіда, вироблені людством та відтворені в часі варіанти життя. Людина залежно від конкретних обставин може вибрати той чи інший варіант, але варіант може бути йому нав'язаний. Ступінь свободи індивіда і міра тиску на нього зовнішнього світу – соціального середовища – залежать від конкретних історичних умов" [4, с. 12]. Але навіть враховуючи таку фатальність у типологізації особистості, автор допускає можливу зміну варіанта життя, де не останню роль якраз і відіграє вміння зустрітись з питанням вибору, вмінням бути відповідальним.

Концепції розвитку особистості С. Д. Максименка, відповідальної поведінки М. В. Савчина, особистісної відповідальності О. Є. Гуменюк також залишають право людині бути активним творцем свого світу [3; 5; 6].

В описаних вище поглядах простежується така тенденційність у підході до питання розвитку відповідальності:

– “первина” конформність як спосіб адаптації до життєвих обставин з ускладненням життєвого сценарію має переростати в усвідомлення можливості самостійно робити вибір. І якщо на першому етапі вона є вкрай потрібною для ефективної взаємодії в світі, то надалі, з розвитком, – “застрявання” на ній призводить до викривлення поняття відповідальності;

– динамічно розвинена здібність “брати на себе обов’язок за вчинок” рухається по смислому ланцюгу: інстинкт самозбереження – самоусвідомлення – воля – самоцінність;

– навіть найбільш складноорганізований світ піддається варіативності, оскільки несе в собі потужне мотиваційне ядро, здатне долати кризи та дисгармонії.

Так чи інакше, будь-яка періодизація приводить дослідників у подальшому до інтересу: як можна простежити виникнення того чи іншого світу; як проходить сам механізм подальшого ускладнення світів; як зовнішня соціально-конформна відповідальність переростає у внутрішню відповідь або, навпаки, супроводжується втечею від відповідальності?

Теоретичне дослідження ключових конструктів нашої роботи створило передумови для здійснення емпіричного дослідження особливостей розуміння і феномену “успіх”; ціннісного співвіднесення розуміння успіху з інтернально/екстернальною настановою свідомості. Цей зв’язок може виступати як суб’єктивно зумовлена перешкода та надалі (гіпотетично) продукувати труднощі в самореалізації майбутніх фахівців. Спеціально розроблена тренінгова програма допомагає студентам не тільки усвідомити важливість таких понять, як “вчинок”, “вибір”, “відповідальність”, а й збільшити індивідуальний інструментарій досягнення успіху. Мета дослідження полягає в порівнянні значущих відмінностей рівня відповідальності до і після розробленої програми розвивального впливу.

Для розв’язання поставлених завдань було використано “Методику дослідження рівня суб’єктивного контролю (РСК)” (Є. Ф. Бажин, Є. Голінкіна, О. Еткінд) створену на основі опитувальника Дж. Роттера [2]. Вибірка досліджуваних становила 180 осіб, серед яких студенти таких спеціальностей: “Психологія”, “Менеджмент організацій”, “Технологія швейних виробів” Мукачівського державного університету.

З отриманих результатів випливає: у студентів старших курсів спостерігається значний зсув у бік екстернального світосприйняття, що, в цілому, негативно позначається на становленні індивідуального розуміння феномену “успіх” та тягне за собою неготовність до самоформування професійно-важливих якостей майбутніх фахівців. Зворотні процеси (наближення до норми) розглянуті значно менше, тому вони і підтверджують важливість розробки та апробації програми психокорекційного розвитку у формі тренінгу вміння діяти відповідально.

З метою оцінки відмінностей між різновіковими групами (1-й та 5-й курс) було використано t-критерій Стьюдента. Емпіричне значення критерію відображає, наскільки збігаються ряди значень вимірюваних ознак за шкалами Методики на визначення рівня суб’єктивного контролю (таблиця 1).

Таблиця 1
Парний критерій t-Стьюдента для порівняння даних 1-х і 5-х курсів за Методикою РСК

Шкали	Значення T	Ступ. вільн. df	Парні відмінності				
			Рівень знач. (2-ст)	Середнє значення	Стандартна помилка (сер.)	Інтервал довіри у 95%	
						Нижній	Верхній
Iз	0,904	179	0,369	0,24242	0,26821	-0,29296	0,77781
Id	0,250	179	0,803	0,09596	0,38405	-0,67106	0,86298
In	2,744	179	0,008	0,95960	0,34968	0,26090	1,65829
Ic	1,666	179	0,100	0,67172	0,40321	-0,13329	1,47673
Iв	-4,398	179	0,000	-1,57576	0,35826	-2,29085	-0,86067
Im	-2,585	179	0,012	-,89141	0,34488	-1,58095	-0,20188
Iх	3,100	179	0,003	1,52020	0,49044	0,54119	2,49922

Як бачимо, рівні значимості за шкалами In (інтернальність у сфері неуспіху) на рівні значимості $p < 0,008$; Ib (інтернальність у сфері виробничих взаємин) на рівні значимості $p < 0,000$ та Ix (інтернальність у сфері здоров’я та хвороби) $p < 0,003$.

Проведений аналіз дозволяє говорити про характерні тенденції статистично значимих відмінностей результатів вказаних шкал, що підтверджує таку гіпотезу: під впливом зовнішніх чинників група в стихійних умовах не демонструє розвитку відповідально-важливих якостей, а, навпаки, відбувається зміщення локусу контролю в цілому до атрибуту неупіху. Отже, негативна динаміка зсуву в бік екстернальності підтверджує необхідність розробки розвиваючих тренінгових програм та запровадження їх в дію, вже починаючи з першого року навчання у ВНЗ.

Детальну інтерпретацію даних за вищевказаною методикою можна здійснити за допомогою відсоткового зрізу рівня відповідальності студентів (табл. 2). При інтерпретації отриманих даних необхідно враховувати, що показники, які виходять за межі діапазону від 4 до 7 стевів, є заниженими чи завищеними, а всі показники, що знаходяться в цьому діапазоні, можна вважати близькими до середнього значення $X_{\text{норм}} = 5,5$.

Таблиця 2

Відсотковий зріз рівня суб'єктивного контролю студентів до проведення програми розвивального впливу (ПРВ)

Шкала інтернальності	Низький рівень %	Середній рівень %	Високий рівень %
Iз (загальна інтернальність)	40,04	60,06	0,00
Id (інтернальність у сфері досягнень)	11,44	82,94	5,72
In (інтернальність у сфері неупіху)	34,32	65,78	0,00
Ic (інтернальність у сімейних взаєминах)	4,29	70,07	27,17
Iв (інтернальність у сфері виробничих взаємин)	34,32	62,92	2,86
Im (інтернальність у сфері міжособистісних взаємин)	25,74	72,93	1,43
Iх (інтернальність у сфері здоров'я та хвороби)	28,6	61,49	10,01

Для кращого унаочнення та розуміння розподілу даних за шкалами, що подані у відсотках, подано на рисунку 1.

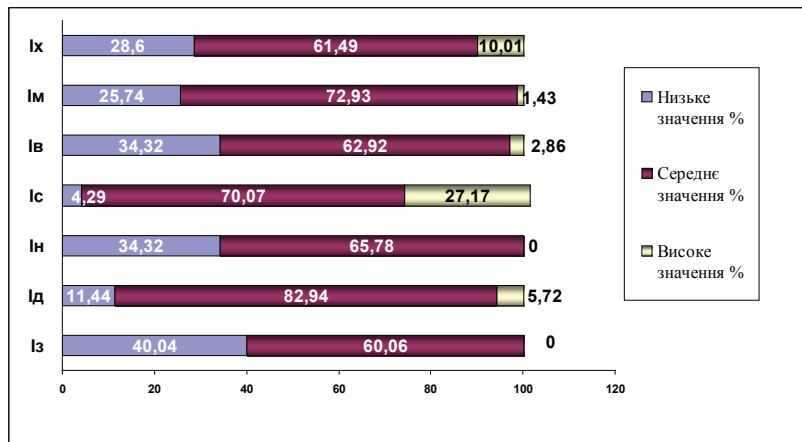

Рис. 1. Відсотковий зріз рівня суб'єктивного контролю студентів (до ПРВ)

Як бачимо, більшість показників відповідей студентів наближається до норми ($X_{\text{норм}} = 5,5$). Однак не можна не звертати увагу на той факт, що приблизно третя частина з опитаних студентів характеризує своє життя, вчинки, дії як причину подій, не залежних від її життя. Сприйняття відповідальності як обов'язкового (може, навіть і примусового) здійснення вибору приводить до поляризації в бік екстернальності.

Компоненти атрибуту успіху студентів досліджувалися шляхом впровадження спеціальної процедури формування конструктивних стратегій відповідальної поведінки та по розширенню усвідомлення ціннісних пріоритетів, що існують в культурі. При цьому оволодіння конструктивними стратегіями відповідальної поведінки при розширеному діапазоні "карти цінностей" розглядається як основна передумова і головний чинник розвитку успішної професійної ідентичності.

Після формуючого експерименту було повторно проведено дослідження рівня відповідальності за методикою РСК. Динаміку показників у відсоткових величинах доцільно розглянути більш детально (табл. 3).

Таблиця 3

Відсотковий зріз рівня суб'єктивного контролю студентів після проведення програми розвивального впливу (ПРВ)

Шкала інтернальності	Низькі показники %	Середні показники %	Високі показники %
Із (загальна інтернальність)	27,17	68,64	4,29
Ід (інтернальність у сфері досягнень)	5,72	90,09	4,29
Ін (інтернальність у сфері неуспіху)	17,16	72,93	10,01
Іс (інтернальність у сімейних взаєминах)	4,29	71,5	24,31
Ів (інтернальність у сфері виробничих взаємин)	21,45	70,07	8,58
Ім (інтернальність у сфері міжособистісних взаємин)	12,87	80,08	7,15
Іх (інтернальність у сфері здоров'я та хвороби)	21,45	70,07	8,58

До проведення програми розвивального впливу, у показнику Із простежувалася досить значна кількість студентів (40,04 %), поведінка яких характеризується низьким рівнем суб'єктивного контролю: досліджувані не бачать зв'язку між своїми діями і значущими для них подіями їх життя, не вважають себе здібними контролювати їх розвиток і вважають, що більшість є результатом випадку чи дій інших людей. Після проведеного тренінгу має місце позитивна векторність у бік інтернального світосприйняття. Збільшилась кількість студентів, для якої є характерним розуміння важливих подій життя не через атрибуцію причинності, а через фокус результативності власних особистих дій. Розуміння відповідальності притаманне середньою мірою 68,64 % та високою мірою 4,29% студентам.

Різниця між відсотком студентів з низьким показником до проведення розвивальних занять за шкалою Ід (інтернальність у сфері досягнень) становить ріст відповідальності в 5,72% осіб. Такі люди вважають, що вони досягли самі всього хорошого, що було і є в їхньому житті, і що вони здібні з успіхом досягати своїх цілей у майбутньому (рис. 3).

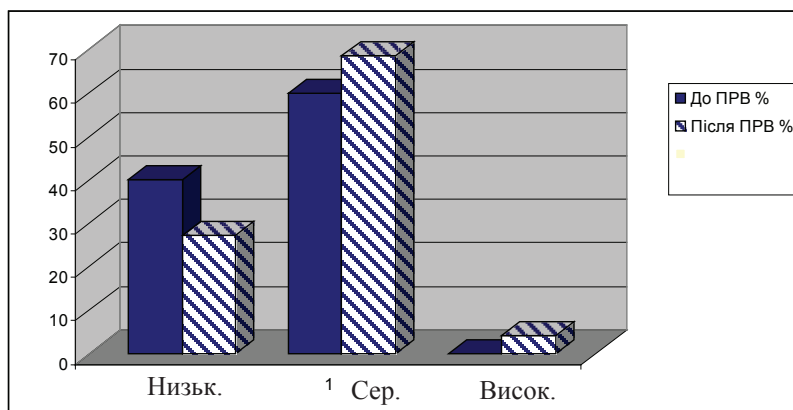

Рис. 2. Порівняння відсоткових значень за шкалою Із (загальна інтернальність)

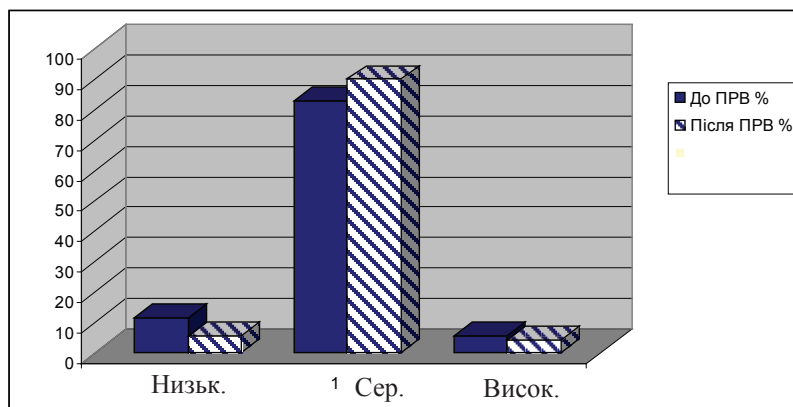
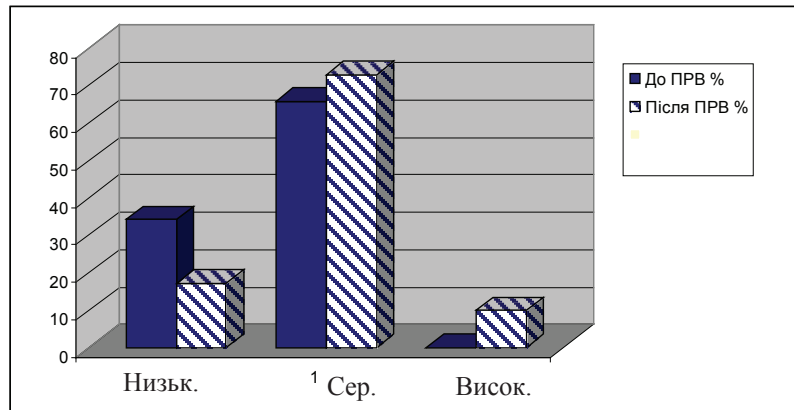

Рис. 3. Порівняння відсоткових значень за шкалою Ід (інтернальність у сфері досягнень)

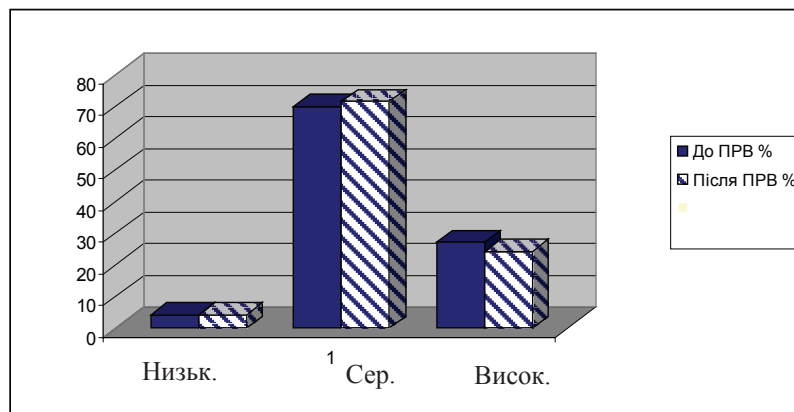
Одними з найбільш значущих результатів для нашого дослідження є дані за шкалою Ін (інтернальність у сфері неспіху) (рис. 4). Фактично, саме ці дані є “чистими показниками” атрибуту успіху.

Низьке значення Ін характеризує досліджуваних як таких, що схильні приписувати відповідальність за неуспішні події іншим людям чи вважати їх результатом невезіння. А це, своєю чергою, не сприяє повноцінному формуванню Я-успішного як у загальному, так і в професійному контексті. Як бачимо, ці дані також змінились після проведення тренінгу. Зросли середні (72,93%) і високі показники (10,01%) відповідно до пропорційних зменшень низького показника (17,16%).

Рис. 4. Порівняння відсоткових значень за шкалою Ід (інтернальність у сфері неспіху)

Зміни інтернально/екстернального розуміння сімейних стосунків (Іс) характеризуються незначними змінами внутрішнього локусу контролю після проведеної нами програми розвивального впливу (рис. 5).

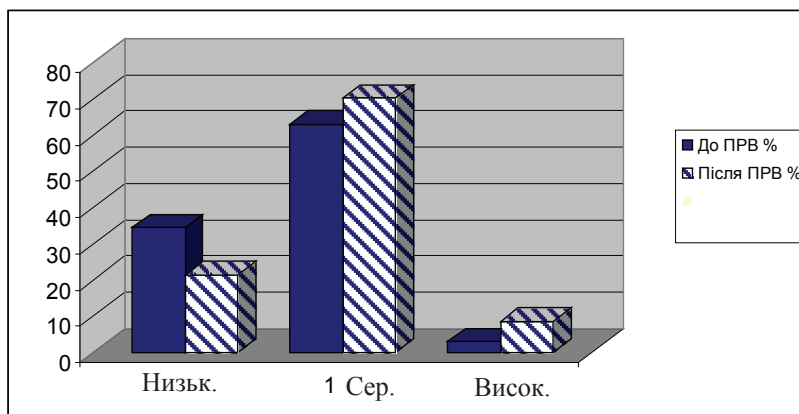

Рис. 5. Порівняння відсоткових значень за шкалою Іс (інтернальність у сфері сімейних взаємин)

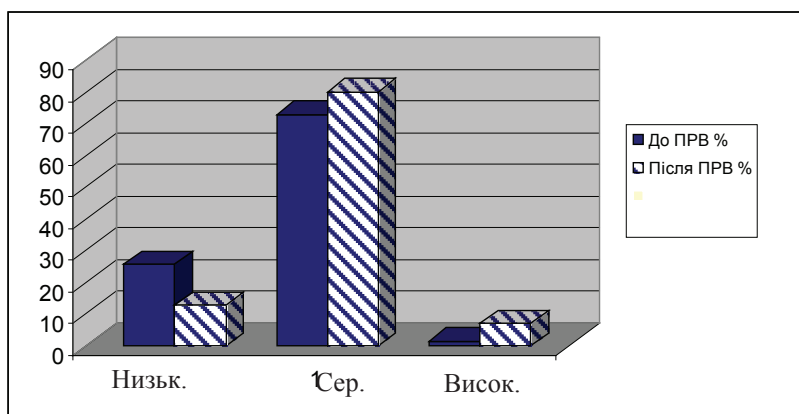
Середні показники зросли (на 1,43%). На нашу думку, це є свідченням того, що для ширшого розуміння ціннісно-відповідальнісного світу стосунків у сім'ї потрібна більш спеціалізована програма тренінгу, що включала б в себе додаткові заняття з психологічної просвіти розуміння жіночої та чоловічої ідентичності. Це підтверджується і зниженням рівня високих показників на 2,86%, що може бути розтлумачено як перегляд “правильності” вміння брати на себе всю відповідальність у стосунках.

Показник Ів (інтернальність у сфері виробничих взаємин) також після тренінгу зріс у діапазоні середніх (70,07%) і високих значень (8,08%). Високий Ів свідчить про те, що особистість вважає свої досягнення важливим чинником в організації власної виробничої діяльності, у своєму просуванні, у взаєминах, що складаються в колективі (рис. 6).

Значною зміною в показниках характеризується і сфера міжособистісних взаємин (Ім) студентів (рис. 7). Кількість досліджуваних, які не використовують наявних соціальних ресурсів та не можуть отримувати необхідну соціальну підтримку, з міжособистісних стосунків зменшилось з 25,74% до 12,87%. Схильність вважати свої стосунки результатом дії своїх партнерів призводить до дисгармонії в розумінні власної самоцінності, досягнень, успішності загалом. Тренінговий метод завжди впливає на покращення кооперації стосунків між членами групи. Тому високий ріст показників середніх (80,08%) і високих значень (7,15%) свідчить про те, що збільшилась кількість студентів з відчуттям контролю своїх неформальних взаємин з іншими людьми. Самоповага і повага неодмінні складові цього процесу.

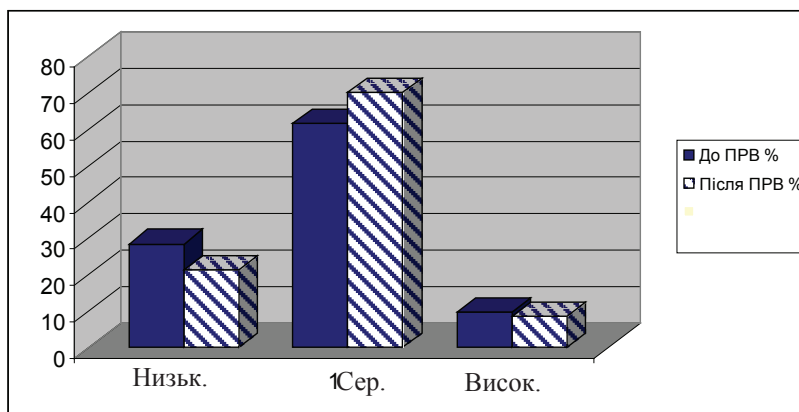

Рис. 6. Порівняння відсоткових значень за шкалою Ів (інтернальність у сфері виробничих взаємин)

Рис. 7. Порівняння відсоткових значень за шкалою Ім (інтернальність у сфері міжособистісних взаємин)

Крайні показники за шкалою Із (інтернальність у сфері здоров'я та хвороби) зменшились в середньому до 10%. Це важливий показник наближення до нормального сприйняття відповідальності за власний стан здоров'я (70,07%) (рис. 8).

Рис. 8. Порівняння відсоткових значень за шкалою Іх (інтернальність у сфері здоров'я та хвороби)

Адже при низькому рівні відповідальності здоров'я і хвороба розглядаються як випадковість та зростають сподівання на те, що оздоровлення прийде в результаті дій інших людей, передусім лікарів. З іншого боку, при занадто високій концентрації на здоров'ї можлива “втеча” в постійну профілактику власного соматичного стану. В той час коли при високій сконцентрованості на хворобі виникають різні “сценарні” психосоматичні порушення. Саме тому наближення до норми, за цим показником, є дуже важливим для саморозвитку в сфері тіла. Своєю чергою, дотримуючись принципу цілісності, ми вважаємо, що неможливо відчутти себе успішним, не розвиваючи в собі життєво важливої відповідальності за власне здоров'я.

Отже, можна дійти висновку, що розроблена нами програма розвивального впливу позитивно впливає на формування інтернального світосприйняття людини. У результаті тренінгу простежується ріст відповідальності як одного з основних компонентів становлення успішної професійної ідентичності. Переважно, після проведених занять, крайні показники зменшились у середньому до 10%, що призвело до перерозподілу з перевагою в діапазоні середніх значень.

Література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991.
2. Бажин Е. Ф., Гольнкина Е. А., Эткинд А. М. Метод исследования уровня субъективного контроля // Психологический журнал. – 1984. – Том 5. – № 3. – С. 153.
3. Гуменюк О. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату // Психологія і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 47–81.
4. Дружинин В. Н. Варианты жизни: Очерки экзистенциальной психологии. – М. : ПЕР СЕ; СПб. : ИМАТОН-М, 2000. – С. 12.
5. Корнієнко І. О. Стратегії допінг-поведінки студента в ситуації неспіху: Монографія. – Мукачево, 2011. – 292 с.
6. Максименко С. Д. Развитие психики в онтогенезі / Сергій Дмитрович Максименко. – Т. 1. – К. : Форум, 2002. – 319 с.
7. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія. – Івано-Франківськ: місто НВ, 2008. – 280 с.
8. Lilienfeld, Scott O.; Lynn, Steven Jay; Namy, Laura L.; Woolf, Nancy J. “11”, Psychology: A Framework For Everyday Thinking, Pearson Education Incorporated, 2010, – pp. 380.
9. Gordon, L. M., & Graham, S. Attribution theory. “The encyclopedia of human development.” Thousand Oaks: Sage Publications., 2006 – 1, 142–144.